

Agata Araszkiewicz

Po co nam myślenie?

Kryzys uchodźców jako kryzys humanizmu

Niedawno globalne media obiegły zdjęcia małego chłopczyka leżącego wśród fal na piasku. Scena iście wakacyjna, gdyby nie fakt, że chłopczyk był w całkowicie przemoczonym ubraniu, a twarz miał zanurzoną w wodzie. Trzyletni Aylan Kurdi był małym syryjskim uchodźcą, który z bratem i matką utonął podczas półgodzinnej przeprawy pontonem do brzegów Turcji. Podróż promem kosztowałaby trzy euro. Fotografia z malcem leżącym na plaży, wyglądającym jakby zapadł właśnie w niewinny dziecięcy sen, wstrząsnęła sumieniem zachodniego świata. W tym samym miesiącu polski „Forbes” podał, że Japonia zdecydowała się zrezygnować ze studiów humanistycznych i społecznych (a nawet z prawa i ekonomii). Uniwersytety dostały zalecenie powolnego likwidowania tych kierunków i położenia nacisku na dyscypliny techniczne i przyrodnicze. To one, a nie „teoretyczne analizy akademickie”, które potępia premier Japonii, w przyszłości mają się przyczynić do ekonomicznego wzrostu kraju pogrążonego w recesji. Czy oba te wydarzenia można w jakiś sposób połączyć?

Kryzys „uchodźczy” – bo jak inaczej nazwać problem związany z uchodźcami? – zwłaszcza w Polsce przybrał rozmiary niespodziewane. I nie chodzi tu o materialno-administracyjne wyzwania, które mogą się pojawić wraz ze sporą grupą imigrantów przybywających w krótkim czasie do danego kraju. Syryjscy uchodźcy zachwiali polskim poczuciem tożsamości i jest to ciąg dalszy słynnej kwestii „słoń a sprawa polska”, która niezmiennie ujawnia, jak krucha i niepewna jest polska tożsamość. Niezależnie od problemów, jakie duże grupy uchodźców zawsze wywołują, w polskim dyskursie publicznym pojawiały się wypowiedzi przesiąknięte ksenofobią, przez które przebijają chępliwe nacjonalistyczne zamknięcie. Nie wyszliśmy jeszcze z paradygmatu ofiary, więc jak w ogóle możemy uznać czyjeś prawo do bycia ofiarą?

Otóż możemy, a nawet powinniśmy. Z powodów biograficznych (bo nie zawodowych) pamiętam niekończące się dyskusje przy brukselskich stołach tuż przed wejściem Polski do Unii Europejskiej. Pamiętam argumenty szacownych w końcu osób – uznanych dziennikarzy czy myślicieli – że kraje Europy Wschodniej na zawsze zmienią tożsamość Unii Europejskiej, zepsują ją, gdyż są elementem obcym... Dziś patrzę z ironią, jak argumenty te się sprawdzają. Kraje wschodnioeuropejskie w spotkaniu z syryjskimi wygnańcami zapisują swoją kartę „hańby”. Sytuacja się odwraca – to nie one są na pozycji kogoś, kogo można przyjąć. Teraz one „przyjmują”.

Za najbardziej haniebnym momentem polskiej polityki zagranicznej uważam sejmowe przemówienie Jarosława Kaczyńskiego, w którym popisywał się rasizmem i populizmem, za najwyższą wartość uznając etniczną jednorodność polskiego społeczeństwa. Przykład au-

felietony

torytarnie rządzonych Węgier, posuwających się do użycia przemocy w swoich obozach dla uchodźców, nie jest tu żadną wymówką. „W świecie odwróconym prawda jest momentem fałszu” – głosi psychoanalityczne przekonanie. Nabiera ono ogromnej mocy w świetle naszych kompensacyjnych i urojeniowych mitów historycznych, związanych z polską „tolerancją” czy „solidarnością”. Żle przemyślane sarmackie dziedzictwo, brak przepracowania traumy Holokaustu, a także fałszywie przyswojone dziedzictwo „Solidarności” budują polską tożsamość polityczną i społeczną na bazie zamknięcia, lęku i wycofania. Jej moralność jest wynikiem szantażu przez zwykłą podłość udającą sumienie.

Ale czy te zdania moglibyśmy w ogóle powiedzieć, gdyby nie możliwość refleksji? gdyby nie możliwość przeprowadzenia zarówno samokrytycznej oceny sytuacji aktualnej, jak i krytycznej analizy przeszłości? To właśnie dyscypliny związane z naukami społecznymi i filozoficznymi, nienastawione na cel i doraźny zysk, dają konkretny dystans potrzebny do snucia humanistycznych wizji, bez których nie ma przyszłości. Zachodnie społeczeństwa dobrobytu od nowożytności rozwijają się zgodnie z zasadą modernizacji z wpisaną w nią emancypacją. Trwały nowoczesny projekt bez identyfikacji z wykluczonymi jest dziś nie do obronienia. Być może Polska, ciągle jeszcze kraj, z którego się raczej „emigruje”, musi z opóźnieniem odrobić tę lekcję.

Przykład Belgii, którą na bieżąco obserwuję, jest inny. Piszę tu o odruchu mentalnym, nie o rozwiązaniach na poziomie administracyjnym, które podlegają innym prawom. Klasa średnia (głównie ekspatów) głęboko liberalnego społeczeństwa zareagowała swoistym „snobizmem” na „pomoc dla uchodźców”. Wolontaryjna praca w tymczasowym obozie, zorganizowanym w jednym z parków, listy rzeczy, które są potrzebne, wszelkie inne formy pomocy – stały się „atrakcją sezonu”. Oczywiście czasem cała sytuacja wydaje się pełna sprzeczności, gdy pomoc jest źle zorganizowana (co nieuniknione, jak np. kradzieże darów), a wolontariuszami kierują idealistyczne wyobrażenia, które bywają kruche. I co z tego? Rozwiązań systemowych oczekujemy od polityków, pozwalając obywatelom zaznać smaku solidarności.

Ów „idealizm” naiwnych lewicowców stał się przedmiotem ataku Slavoja Žižka w tekście *Nie ma Norwegii*. Słoweński myśliciel (który pragnął być politykiem!) rozprawia się w nim z mitem „socjalnej” Europy i wyobrażeń uchodźców pragnących w Europie odnaleźć raj, którego w niej nie ma. Gdy myślimy o tym, że zwykli ludzie tacy jak my uciekają, gdyż ich dzieci czy bliscy mogą w każdej chwili zginąć, sytuacja już tak łatwo nie poddaje się analizie. „Etyka zaczyna się wraz ze spotkaniem Obcego” – pisał kiedyś Jacques Derrida. „Kochajmy naszych własnych obcych – wtórowała mu Julia Kristeva – gdyż sami nimi jesteśmy”. Polski filozof pochodzący z Lublina, Tomasz Kitliński, kontynuując to myślenie, nagrał zamieszczony potem w internecie filmik *Zaprosz uchodźców!* Mówi w nim: „To największy kryzys humanitarny od czasów Holokaustu, Europa Wschodnia ma tu specjalną rolę do odegrania”. Nie tylko w tradycji judeochrześcijańskiej, ale także w Koranie znajdziemy zalecenie, by pomóc podróżnym w potrzebie. „Chciałbym zaprosić do mego skromnego domu w Lublinie rodzinę uchodźców! [...] Pewnego dnia wszyscy możemy być uchodźcami!!!”.

W polskiej reakcji na problem uchodźczy widzę nie kryzys polskiej humanistyki, ale kryzys polskiego humanizmu. I naprawdę receptą na niego jest obowiązkowy program ze studiów społecznych, filozoficznych i humanistycznych dla każdego obywatela.